

Guia visita professor

Visita al Monestir de Sant Joan de les Abadesses

Adreçat a cicle superior de primària i ESO

Us proposem l'esquema de visita següent:

- 1) Entrada al Museu del Monestir i projecció de l'audiovisual (12 min.) per assolir les nocions bàsiques de la història del Monestir de Sant Joan de les Abadesses.
- 2) Visita general al Monestir. Recorregut pels indrets més destacats del conjunt monumental, seguint l'itinerari que proposem a continuació. Com a suport, l'alumne pot tenir la fitxa "Planta del Monestir"
- 3) Aprofundiment d'una de les sis unitats suggerides: teniu el dossier pel professor amb tota la informació que us cal i els quaderns didàctics per als alumnes.

VISITA GENERAL AL MONESTIR: un recorregut històric

1.- Introducció : la fundació del Monestir

(davant la làpida commemorativa de l'abadessa Emma realitzada al segle XX)

Quan es fundà?

Situem-nos a l'any 885. El territori de la Catalunya actual es dividia en comtats. Guifré el Pilós i la seva esposa Guinedella eren comtes de Cerdanya, Urgell, Besalú, Osona, Girona i Barcelona.

Aquest any, Guifré i Guinedella funden a Sant Joan el primer monestir femení de tots els comtats catalans, i l'únic que existirà, fins que el 945 es funda Sant Pere de les Puel·les a Barcelona. Ja consta que en aquest lloc hi havia una església dedicada a sant Joan.

En l'acta de consagració d'aquest primer monestir, estesa pel bisbe de Vic Gotmar, els comtes Guifré i Guinedella detallen l'extensa dotació territorial del cenobi; en la mateixa acta exposen que ofereixen la seva filla Emma al nou monestir ("Per aquesta dedicació, oferim jo, el comte Guifré, i Guinedella, comtessa, a sant Joan Baptista, la nostra filla, anomenada Emma, per al remei de les nostres ànimes i dels nostres parents").

Qui fou la primera abadessa?

Emma, era aleshores una noia de pocs anys. El 898 consta ja com a abadessa i regirà la comunitat fins al 942. La seva enèrgica personalitat traspua en els més de dos-cents documents conservats Emma es preocupa de millorar la situació del monestir: aferma la comunitat seguint fidelment l'esperit de pregària i treball *—ora et labora—* de l'orde fundat per sant Benet, engrandeix a bastament les possessions i procura la immunitat de la comunitat, que queda deslliurada així del fluctuant poder comtal.

Què féu Emma?

La seva empremta es palesa en la fundació de comunitats i parròquies que s'estenen de nord a sud, des del Rosselló fins al Vallès, i que contribueixen a la nova cristianització del territori en els inicis de la Reconquesta. Un bell exemple de la cura d'Emma per les seves fundacions és la dotació de l'església de Sant Joan de Montdarn (Berguedà), a la qual lliura els elements necessaris per a les celebracions litúrgiques: ornaments sacerdotals, un missal, un leccionari, un saltiri, un antifoner i un sermonari, juntament amb la casa i l'hort al costat del temple.

Una renovada xarxa

En aquest context, l'acció de comtes i potentats, juntament amb la dels bisbes, serà cabdal per a la fundació de grans monestirs que emprendran, al seu torn, la fundació d'una constel·lació d'esglésies parroquials i petits cenobis que s'estendran cap al sud, fins a les fronteres del territori sarraí, en els límits de la Catalunya Vella. Els promotors d'aquests monestirs es preocuparan de dotar-los amb propietats que garanteixen el manteniment de la comunitat monàstica i que, alhora, contribueixen a consolidar l'assentament de la població.

2.- L'església del Monestir

(al creuer) Opcional: es pot treballar la unitat didàctica de l'acta de consagració de l'església

El 2 de novembre del 1150 es consagrà la nova església del monestir, on ara mateix som, impulsada per l'abat Ponç de Monells (1140-1193). A l'acte assistiren nombrosos bisbes i prelats. El temple es devia bastir sobre l'edifici que allotjà la comunitat originària de monges benedictines al segle IX, del qual no se n'han conservat vestigis.

Característiques arquitectòniques

L'església és un edifici de planta de creu llatina, d'una sola nau, amb un ample transsepte i una capçalera amb girola, exemple quasi únic a Catalunya, del que fou la gran arquitectura monumental del segle XII.

La capçalera

(Ens situem prop del deambulatori o girola)

La capçalera és la part oriental de l'església. La del monestir té com a singularitat la girola, també anomenada deambulatori, que és el passadís que envolta el presbiteri i que permet la circulació dels canonges i dels fidels sense interferir en les celebracions que tenen lloc a l'altar major. La girola de Sant Joan té tres absis radials, i dues absidioles més estan situades als extrems del prominent transsepte de l'església.

Als murs dels absis hi veiem decoració escultòrica: registres d'arcuacions amb capitells treballats i, excepcionalment, un fust de columna. Els motius són bàsicament vegetals i zoomòrfics, amb la incorporació de caps i figures humanes i uns capitells historiatos.

3.- El Santíssim Misteri

(ens situem davant del Santíssim Misteri, a l'absis central)

Opcional: es pot treballar la unitat didàctica de l'acta de consagració de l'església

Què és?

El Davallament de Sant Joan de les Abadesses és un grup escultòric format per set figures exemptes que representen l'escena del Davallament de Crist de la creu. És l'únic Davallament català conservat íntegrament *in situ* des de la seva execució.

Fou realitzat el 1251, quan un laic de la vila, Dolcet, sufragà les despeses de la seva confecció. És anomenat, com veurem, el Santíssim Misteri. Es tracta d'una producció escultòrica del romànic tardà que avança ja trets propis de l'art gòtic.

El Davallament estava situat sobre l'altar, on se celebra la litúrgia, que fa present allò que es visualitza a través de l'art: el naixement, la vida, la mort i la resurrecció de Jesús. Els personatges del grup escultòric són: al centre, Jesús; a la seva dreta, Josep d'Arimatea, la Mare de Déu i Dimes, el bon lladre, i a l'esquerra, Nicodem, sant Joan Evangelista i Gestes, el lladre dolent.

Per què s'anomena Santíssim Misteri?

En el moment de la confecció de la imatge del Crist, al front es féu una petita cavitat on es col·locà una Hòstia consagrada i es tancà amb una petita placa metàl·lica. [Cal saber que durant la missa el pa i el vi es consagren i esdevenen el Cos del Jesús ressuscitat.]

Quan el 1426 es decidí renovar la policromia del cimbori i del Davallament, es descobrí el reconditori amb l'Hòstia, que s'havia mantingut incorrupta durant cent setanta-cinc anys. El poble, en tenir coneixement dels fets, exclamà "santíssim misteri!". Si inicialment l'expressió serví per referir-se a la presència de Crist en l'Eucaristia, ben aviat donà nom a tot el conjunt escultòric, venerat fins al dia d'avui.

Tradicionalment s'ha apuntat, a partir de la informació que proporciona un document, que el Davallament s'emplaçava damunt d'una biga, per sobre del retaule d'alabastre dedicat a santa Maria la Blanca.

Encara avui es conserva l'acta que deixa constància de la troballa el 1426. L'Hòstia es perdé, dissortadament, l'any 1936, durant la Guerra Civil.

4.- El taller escultòric de Sant Joan de les Abadesses

El monestir conserva **quatre obres** realitzades amb alabastre de Beuda, procedents del Monestir i de l'església de sant Pol:

- 1.- El retaule de santa Maria la Blanca
- 2.- El sepulcre del beat Miró
- 3.- El retaule de sant Agustí
- 4.- El retaule de la Passió

Les clares relacions estilístiques fan evident que cal atribuir-les a **un taller d'escultors** que devia treballar a Sant Joan de les Abadesses entre els anys 1341 i 1345.

Per què en tant poc temps es fa un seguit d'obres tan important?

L'art està al servei de la fe. En aquests anys es vol renovar la vida espiritual del monestir i aquestes obres volen presentar allò fonamental per a la vida dels clergues que viuen en el monestir:

1- la vida de Jesús (el naixement i la mort i resurrecció).

2- el conjunt de normes inspirades que va escriure sant Agustí –anomenades *Regla*- i que regeixen la vida dels canonges.

3- l'exemple d'un bon sacerdot, molt estimat pel poble, el beat Miró, que morí amb fama de santedat.

Acostem-nos a cada una d'aquestes obres:

4.1. Retaule de santa Maria la Blanca (vers el 1343)

(Ens situem davant del retaule de santa Maria la Blanca)

Què veiem?

Un retaule dedicat a la Mare de Déu, la figura de la Verge és al centre i presideix el retaule protegida per un alt dosser. A banda i banda es despleguen dos cossos simètrics amb dotze relleus de la infantesa de Jesús i, als extrems, sis compartiments amb figures de l'Antic Testament i una profetessa.

El cicle narratiu permet seguir la vida de Jesús des de l'Anunciació fins a la fugida a Egipte. Cadascun dels carrers verticals és coronat per un petit frontó amb un motiu floral.

Resten fragments de policromia en el fons dels compartiments i en la carnació i vestits de la Mare de Déu.

La iconografia de la Verge

La figura dreta de la Mare de Déu, que sosté amb una mà un extrem del seu vestit mentre amb l'altra subjecta l'Infant Jesús, respon a les pautes de la devoció mariana tardomedieval en les quals la Verge es presenta com una mare que juga, acarona o contempla el seu fill, lluny del hieratisme del romànic, per tant se'ns mostra molt més propera i humana.

D'altra banda, el Nen Jesús es representa amb un atribut a la mà: un moixó. Aquest ocell representa la mort redemptora de Crist, ja que Jesús Nen que ara és ferit per l'ocell, vessarà la seva sang per salvar la humanitat. Aquesta representació connecta amb una tradició piadosa molt divulgada a l'edat mitjana, que descriu com un ocell s'atansa a Jesús quan portava la creu, camí del calvari i, prenent una espina de la corona, la sang de Crist tenyí les plomes del pit de l'au; des d'aleshores, les plomes vermelles d'aquests moixons, els pit-rojos, es convertiren en un símbol de la mort redemptora de Jesús. Malgrat que desconeixem el nom de l'autor, les armes del sagristà, Ramon de Palol, situades a la peanya de la MaredeDéu (escut amb un palau), i les al·lusions que fa al retaule construït per ell el 1343 no deixen cap dubte de qui encarregà l'obra.

El retaule, avui

En el seu format actual, el retaule de santa Maria la Blanca és fruit de l'acurada restauració realitzada a mitjan segle XX per Pere Jou. El retaule presidí l'absis central fins que al segle XVII fou desmuntat i substituït per un de barroc que mantingué la imatge gòtica al carrer central. Els compartiments laterals foren arraconats al monestir, alguns dels fragments es malmeteren, mentre que altres passaren al Museu Episcopal de Vic. Després de la restauració, el retaule fou traslladat al mur de tancament del transsepte meridional, tal com podem veure'l ara.

4.2. El sepulcre del beat Miró, que data del 1345 *(Ens situem davant el sepulcre)*

Què veiem?

La tomba està formada per la caixa mortuòria i la coberta inclinada, damunt de la qual hi ha la imatge jacent de Miró. Va revestit amb els hàbits de canonge, amb túnica i sobrepellís, el cap reposa sobre un coixí, i, els peus, sobre el tradicional gos, símbol de fidelitat. La caixa presenta al bell mig l'àliga, símbol de l'evangelista sant Joan, inscrita dins un cercle lobulat; a banda i banda hi ha la inscripció commemorativa i dos escuts més amb les armes dels Tagamanent.

Destaquem el realisme desbordant del tractament del cap amb les cordes vocals tibants i els anells traqueals marcats, característiques del tot inusuals en la plàstica catalana, com també ho és el cadell amb el front arrugat i una boca en la qual apareixen perfectament perfilades les dents punxegudes.

Qui va ser el beat Miró?

Va ser un canonge del monestir que destacà per la seva vida dedicada a la predicació, a la pregària i a la caritat, fou molt estimat a la vila. Va néixer a Tagamanent i entrà de jove al monestir. Destacà, com a sacerdot, per la seva vida dedicada a la predicació, a la pregària i a la caritat. Morí l'any 1161. Després de mort fou venerat per la seva fama de santedat.

Al segle XIV l'abat Ramon de Bianya féu compilar la seva vida. El 28 d'agost del 1345, festa de sant Agustí, les seves despulles foren traslladades al nou sepulcre esculpit en alabastre, presentat com a model de vida per a tots els canonges, alhora que es volia fer palès els fruits espirituals que porta una existència consumida en el compliment fidel de la regla de sant Agustí.

Encara avui és venerat pel poble, que el considera "beat", és a dir, sant.

4.3. El retaule de sant Agustí *(Ens situem davant el retaule)*

Què veiem?

El cos rectangular del retaule format per 9 compartiments i coronat per cinc figures exemptes. Al centre del retaule tenim la figura de sant Agustí, un bisbe del segle IV (porta una mitra i el bàcul), flanquejat per dos acòlits o ajudants. A banda i banda del sant tenim quatre escenes de la seva vida i miracles i quatre compartiments més petits que allotjaven figures de canonges. Només s'ha conservat un dels quatre plafons de la seva vida.

Sembla que coronaven el retaule cinc figures independents: sant Agustí i quatre canonges, dos estaven drets i els altres dos, agenollats.

Qui va ser sant Agustí?

Un gran intel·lectual que es convertí al cristianisme, fou ordenat sacerdot i més tard proclamat bisbe. Perquè els capellans s'ajudessin a atendre millor el poble, fundà comunitats de sacerdots que es proposaren viure seguint unes pautes de vida que s'anomenen *Regla*. Aquesta regla de sant Agustí fou adoptada per altres grups de preveres, també pels canonges de Sant Joan.

La imatge que veiem representa el moment en què Agustí escrigué aquesta regla, inspirat per l'Esperit Sant, representat pel símbol d'un colom, que s'ha perdut. Per això la imatge es gira vers on hi havia aquest colom.

El retaule actual. Al segle XIX aquest retaule fou desmembrat i substituït per un de nou. Els compartiments es trossegaren i es dispersaren. El retaule actual és fruit d'una acurada restauració que tingué lloc entre 1977 i 1979.

4.4. El retaule de la Passió de l'església de Sant Pol (1341-1342)

(Ens situem davant del retaule de la Passió)

Què veiem?

Un retaule d'alabastre amb 20 escenes del cicle de la passió, mort i resurrecció de Crist. El retaule va ser encarregat per a l'església parroquial de Sant Pol, a la vila. Aquest que teniu al davant és una reproducció de l'original, que actualment es conserva al Museu Episcopal de Vic.

El taller escultòric de Sant Joan de les Abadesses

El retaule de la Passió fou realitzat, segons el contracte conservat, per Bernat Saulet entre el 1341 i 1342, tot i que els compartiments revelen la mà d'artistes diferents, fet que justifica plenament el terme de "taller" i, en concret "taller de Sant Joan de les Abadesses". Es tracta, possiblement, d'uns escultors que residiren temporalment a Sant Joan per tal de treballar en els encàrrecs que formularen Ramon de Bianya i Ramon de Palol, abat i sagristà del monestir, grans promotors de la renovació espiritual i de l'esplendor litúrgica del monestir, com també d'esglésies de la zona.

El sistema de treball que empraven, plaques d'alabastre que es treballaven independentment, permetia resoldre ràpidament les comandes, fet que explica una part del seu èxit, juntament amb les facilitats per adquirir l'alabastre de Beuda, gràcies a la proximitat de les pedreres de la Garrotxa.

5.- La nau

(ens situem al centre de la nau de l'església)

Com és?

La nau de l'església és un espai estèticament diferent de la capçalera. De fet, hi ha un contrast fort entre la monumental capçalera i la nau, que s'imposa per la rotunditat dels murs, exempts d'elements decoratius. La imatge austera que veiem ara, però, és resultat dels incidents de la Guerra Civil (1936-1939). Fins aleshores, la nau allotjava el cor de fusta dels segles XVI-XVII. El cadirat del cor, on els canonges es reunien per resar set cops al dia, ocupava tota l'amplada i llargada de la nau i estava format per seixanta-cinc seients (en trobem alguns fragments al museu). L'església també tenia un orgue de fusta.

(ens dirigim amb el grup a la capella dels Dolors)

6.- La capella dels Dolors

(ens situem a l'interior de la capella)

Què veiem?

Una capella amb un retaule presidit per la imatge de la Mare de Déu amb el seu fill mort a la falda, és la Mare de Déu dels Dolors. El presbiteri, on se celebra la missa, està decorat amb pintures sobre l'Eucaristia i coronat per una cúpula sobre petxines amb les representacions de doctors de l'Església i unes figures femenines, que són personificacions de les virtuts. Dins el cambril, sobre la Mare de Déu dels Dolors, es veu el cupulí amb un estol d'àngels músics que envolten la imatge de Crist ressuscitat.

Quina història té?

La capella actual és fruit de la restauració duta a terme després de la guerra per Raimon Duran i Reynals (1948-1955). La capella original barroca fou construïda al segle XVIII.

A la capella actual s'hi han incorporat importants elements barrocs originals, són la cúpula i cupulí del cambril que cobria el Santíssim Misteri, edifici construït al segle XVIII annex a l'absis principal de l'església. En la seva decoració intervingué un llinatge d'artistes barrocs catalans de reconegut prestigi: els Morató. En la restauració, Duran i Reynals va desmantellar el cambril per recuperar l'absis original romànic, però va tenir cura de conservar les dues joies del barroc del cambril, la cúpula i el cupulí, obra de Jacint Morató, que traslladà a la capella dels Dolors i que avui podeu veure.

De quin estil és?

La cúpula i el cupulí, així com les pintures laterals del presbiteri, daten del segle XVIII i estan en consonància amb l'art barroc del moment. El barroc es caracteritza pel moviment, la riquesa cromàtica, el joc de llums i ombres i el recarregament decoratiu. És un art que busca incidir en els sentits de les persones. L'art religiós està marcat a més per un profund i sentit simbolisme, com es veu en les virtuts representades a la cúpula: la fe, l'esperança i la caritat, la fortalesa, la prudència, la justícia, la templança i una de difícil identificació, que constitueixen la base de la vida cristiana, o les figures dels quatre doctors de la llei, representats en moviment forçat i revestits amb els atributs que els identifiquen com a pilars de l'Església.

7.- El claustre

(ens situem a la galeria del claustre, davant la capella dels Dolors. Recorrem les galeries del claustre)

Què és un claustre?

El claustre és l'espai del monestir destinat a ordenar les dependències de la comunitat a partir d'un pati central. També és un espai d'oració per als monjos, d'esbarjo entre les hores de treball i lloc de trànsit per a les processons que se celebren en les grans festes. El claustre romànic de Sant Joan, malmès per un terratrèmol, va ser substituït pel claustre gòtic, construït a partir del 1442 pels mestres Joan de Bar i Joan Girart, contractats per l'abat Pere de Montcorb.

El claustre de Sant Joan

El claustre és de planta trapezoïdal amb quatre galeries obertes al pati a través d'arcuacions apuntades. L'esquema constructiu i decoratiu és idèntic per a totes les ales: capitells decorats amb motius vegetals, fusts quadrilobulats i petites bases que reposen sobre un alt sòcol. Les peces que el conformen procedeixen dels tallers gironins de pedra calcària.

8.- El Museu

(Opcional: es pot treballar la proposta didàctica "els frontals d'altar")

El Museu exhibeix una col·lecció d'objectes procedents, majoritàriament, del monestir, que van des del segle VIII fins al XX. Inclouen obres d'escultura, pintura, orfebreria i una excel·lent mostra de teixits i indumentària religiosa d'època medieval i moderna.

9.- El Palau Abacial

És un dels edificis annexos al conjunt monàstic que s'ha conservat, situat a ponent de l'església. Com en tota comunitat religiosa, el monestir disposava d'un conjunt d'edificis independents destinats a l'administració i a funcions caritatives que practicaven els canonges. Aquest conjunt de cases, juntament amb l'església, els magatzems, els estables i els horts formaven el que s'anomena el "clos monàstic". D'aquest grup d'edificis només se n'ha conservat el palau abacial i algunes restes de la capella de la infermeria.

El palau fou construït per l'abat Arnau de Vilalba (1393-1427), probablement sobre l'emplaçament d'un primer palau del segle XIII. Es tracta d'un edifici de planta rectangular irregular que s'organitza a l'entorn d'un petit claustre central.

10.- Capella de la infermeria

Al nord del palau abacial es localitza la petita capella de la infermeria, un edifici d'una nau amb absis semicircular, consagrat el 1164 per l'abat Ponç de Monells. És un dels edificis annexos al conjunt monàstic i que devia ser al costat mateix de la infermeria, on s'atenia gent gran i malalts de la pròpia comunitat. Avui en queda la part baixa dels murs.

11.- L'església de Sant Pol

És una església d'una sola nau, amb capçalera trevolada. La porta és a la banda de ponent i està decorada amb un timpà esculpit (l'original, avui conservat al museu del monestir). No podem oblidar que la porta és l'accés a l'espai sagrat: està decorada amb temes religiosos que interpel·len la persona que hi entra. A Sant Pol, el timpà està decorat amb la figura de Jesús en l'acció de beneir, flanquejat pels dos grans apòstols: Pere i Pau, que segueix una variant poc habitual de la iconografia de la *traditio legis*, mentre als extrems dos àngels adoren Jesús.

Va ser la parròquia fins al 1856 i estava dedicada a dos màrtirs romans anomenats Joan i Pau. Entorn seu es creà el primer nucli de població de Sant Joan. Actualment es pot veure la portalada i la capçalera desenvolupada en forma de trèvol.